

Понедільчук Т.В.

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті визначено інвестиційний клімат країни. Проведений критичний аналіз динаміки капітальних інвестицій в економіці України у 2000–2013 рр. Досліджено стан інвестиційного клімату України та його особливості на сучасному етапі розвитку. Виокремлено основні причини погіршення інвестиційного середовища та запропоновано шляхи його поліпшення. Проаналізовано позиції України в міжнародному інвестуванні та її міжнародний рейтинг.

Ключові слова: капітальні інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиції в основний капітал, інвестиційна привабливість, інвестиційний ризик, оцінка інвестиційного клімату.

ВСТУП

Однією з проблем світової економіки є проблема недостатності інвестиційних ресурсів та боротьби за їхнє ефективне використання. Економіка України не є винятком, адже саме одну з найважливіших ролей у забезпеченні стабільного розвитку економіки держави відіграє позитивна динаміка капітальних інвестицій, які є витратами на придбання або створення матеріальних і нематеріальних необоротних активів. Тому забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать соціально-економічна динаміка, ефективність залучення в світовий поділ праці, можливості модернізації на цій основі національної економіки.

Проблемам залучення інвестицій в економіку України, розвитку інвестиційних процесів та виявленню їх впливу на структурні зрушення в економіці України, управлінню інвестиційною діяльністю та вивченню інвестиційного клімату країни присвячені праці багатьох вчених. Зокрема, М. Герасимчук, О. Белов, В.А. Дідик, Я. Жаліло, М. Ломанн, Н.Я. Спасів, Л.В. Шинкарук, Л.О. Шкварчук та ін. Однак проблеми забезпечення сприятливого інвестиційного клімату потребують постійного розгляду, аналізу та вирішення.

Метою статті є: проаналізувати динаміку інвестиційної діяльності в Україні за 2000–2013 рр., з'ясувати основні чинники, що впливають на інвестиційну діяльність та визначити шляхи покращення інвестиційного клімату.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом 2000–2005 рр. динаміка інвестицій в основний капітал мала відносно позитивну тенденцію (рис. 1).

Головним джерелом інвестування в основний капітал у цей період були власні кошти підприємств і

організацій, за рахунок яких освоєно 56,5% усіх капіталовкладень, при цьому простежено загальну тенденцію до зниження їхньої частки. Частка інвестицій, що фінансуються за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, яка становила у 2000 р. 9,2%, після коливань протягом останніх років у межах від 8,7% (2002 р.) до 15,2% (2004 р.), у 2007 р. становила знову 9,5% [8, с. 222].

Частка валових заощаджень у валовому доході сектору загального державного управління у 2003 р. складала 41,6%, у 2004 р. – 32%, 2005 р. – 13,9%, а у 2006 р. – 24,6%. Коливання валових заощаджень у зазначеному періоді пов'язані з коливанням валового доходу і споживанням у секторі загального державного управління.

Частка валових заощаджень домашніх господарств у валовому доході за 2003–2005 рр. становила у 2003 р. – 8,48%, 2004 р. – 12,46%, а у 2005 р. – 15,46%. У свою чергу, частка чистих заощаджень домашніх господарств у валових заощадженнях за 2003–2005 рр. зросла на 1,28% [9, с. 156–161]. В Україні впродовж тривалого часу спостерігається перевищення заощаджень над нагромадженням капіталу. Так, протягом 1997–2007 рр. ВВП зріс у 7,6 разів, а валове заощадження – в 10,1 разів, тобто середньорічні темпи зростання валових заощаджень перевищували темпи зростання ВВП. Це проявилось у зростанні частки валових заощаджень порівняно з ВВП, яка збільшилася з 18,8% у 1997 р. до 31,8% у 2004 р.

Проте в 2005 р., незважаючи на збільшення валового заощадження порівняно з 2004 р., його частка порівняно з темпами зростання ВВП зменшилася до 25,7%, а в 2006 р. – до 23,3%, тобто середньорічні темпи зростання валових заощаджень у 2005–2006 рр. були меншими за темпи зростання ВВП, що свідчить про посилення схильності до споживання. У 2007 р. частка валового заощадження порівняно з ВВП знову збільшилася до 24,6%. В економічно розвинутих країнах частка національних заощаджень перебуває на рівні 15–20% ВВП. В Україні середньорічний рівень валового заощадження в 1997–2007 рр. становив 25,4% [10, с. 58–59]. Це створило передумови для збільшення обсягу інвестицій, що, у свою чергу, сприяло зростанню промислового виробництва і, у кінцевому результаті, позитивно вплинуло на динаміку ВВП.

© **Понедільчук Тетяна Василівна**, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства, фінансів, обліку і аудиту, декан економічного факультету Уманського державного педагогічного університету ім. П.Тичини, тел. 098-251-83-77, e-mail: komar.tv@ukr.net

Рис. 1 Динаміка інвестицій в основний капітал з 2000 по 2005 рр. (поквартально, у %)
(розроблено автором за даними [7])

Важливим чинником структурної динаміки у 2005–2007 рр. стала активізація інвестиційних процесів. За підсумками січня-вересня 2007 року, реальний приріст інвестицій в основний капітал склав 28,5%. Найвищими темпами зростали капіталовкладення у фінансовій діяльності (на 60,3%), сфері державного управління (54,7%), секторі комунальних та інших індивідуальних послуг (47,9%), торгівлі (43,4%), переробній промисловості (42,7%), операціях з нерухомістю (36,5 %). Динаміка інвестицій в основний капітал у промисловості була в 2,5 рази вищою, ніж у 2006 р. (30,0 проти 11,9%), але частка інвестицій в основний капітал у промисловості склала лише 38,2% загальних капіталовкладень. Спад динаміки спостерігався лише щодо капіталовкладень у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води (-15,1%) [11, с. 78-80].

Проведене дослідження засвідчує, що, незважаючи на високі темпи зростання інвестиційних витрат протягом останніх років, їх структура залишається малоефективною та не орієнтованою на реалізацію стратегічних пріоритетів економічного

розвитку. Сучасна структура інвестиційної динаміки спрямована, насамперед, на консервацію наявної малоефективної структури промисловості України. За рахунок випереджувальною зростання переробної промисловості, порівняно з добувною, у 2006–2007 роках частка переробної промисловості в промислових інвестиціях зросла на 5,5 в.п. до 70,9 %, основна маса приросту була забезпечена металургією (69,6 % зростання) та харчовою промисловістю (44,1 %) [120, с. 93]. Унаслідок цього 56 % інвестицій в основний капітал у переробній промисловості було сконцентровано у цих галузях, їхня частка, порівняно з 2006 роком, зросла на 7,7 в.п.

Підвищення ризиків в економіці України обумовило значне сповільнення інвестиційних процесів у першій половині 2008 р. (рис.2). Підприємствами та організаціями за рахунок усіх джерел фінансування було освоєно 81561,3 тис. грн. інвестицій в основний капітал, реальний приріст яких склав 8,2 % (проти 32,2 % за аналогічний період минулого року).

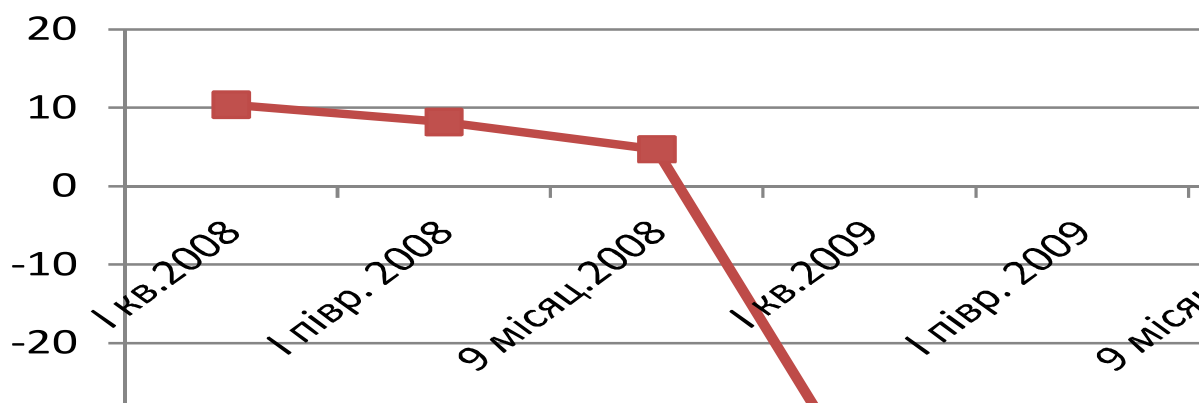

Рис. 2 Рівень інвестицій в основний капітал у 2008–2010 рр. (поквартально, %) [7]

Так, у 2008 році відбулося скорочення капіталовкладень на 5,4 % у переробній промисловості, питома вага якої у загальному обсязі капіталовкладень становила 23,7%. Суттєво скоротились обсяги інвестицій в оброблення деревини та виробів із деревини (на 39,0%), легку промисловість (на 28,0%), металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів (на 27,8%), виробництво коксу, продуктів нафтопереробки (на 7,1%), виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (на 6,7%). Разом з тим досягнуто приросту інвестицій в основний капітал у машинобудуванні – 23,5%, целюлозно-паперовому виробництві та видавничій діяльності – 17,9%, хімічній та нафтохімічній промисловості – 17,5% [11, с. 1-4].

Основним джерелом інвестицій в основний капітал у 2008 році були власні кошти підприємств і організацій, які становили близько 60% від загального обсягу інвестицій. Цей показник перевищив аналогічний показник 2006–2007 рр. на 3 в.п., проте став меншим проти 2002–2004 рр. на 2–8 в.п. відповідно. У першому кварталі 2009 року частка власних коштів підприємств і організацій перевищила показники всіх попередніх років і становила 80%.

Другим за обсягами джерелом інвестування можна вважати кредити банків. У 2008 році вони склали 15,6% від загального розміру інвестицій в основний капітал. За 2007–2008 роки бум банківського кредитування (здебільшого іноземного) неймовірними темпами активізував приватний внутрішній попит. У зв'язку з цим економіка України стала більш вразливою, про що свідчить збільшення темпів інфляції і великі втрати від глобальної фінансової кризи.

Третім за обсягами джерелом інвестування у 2008 році стали приватні кошти громадян на будівництво власних квартир та будинків, 10% проти 8,7% у 2007 р. [13, с. 6-7].

Вищезазначені тенденції в Україні засвідчують помірний вплив інвестиційних процесів на динаміку технологічної модернізації національної економіки. Високі темпи економічного зростання минулих років ґрунтувалися не на оновленні технологій та інноваціях, які в сучасному світі забезпечують конкурентоспроможність національних економік. Потенціал зростання інвестиційного імпорту та високих темпів приросту продукції машинобудування майже не спрямовується на оновлення виробничих потужностей. За існуючої інтенсивності оновлення основних засобів у промисловості на рівні 4–5% за рік та ступеня зношеності близько 60%, для повної заміни виробничого апарату потрібно не менше 25–35 років, що не відповідає потребам швидкої модернізації виробництва, загрожує падінням ефективності виробництв та продуктивності праці, зростанням імовірності техногенних катастроф.

За рахунок неефективного розподілу інвестицій консервується низькотехнологічна структура виробництва промислової продукції. Так, за 9 місяців 2009 р. 85,0% усіх інвестицій у переробну промисловість надійшли у низько- та

середньотехнологічні галузі, порівняно з аналогічним періодом 2008 року ця частка збільшилася на 3,0 в.п.

Поточна структура виробництва продукції обробної промисловості та капіталовкладень обумовлюють повільність якісного відтворення робочої сили та підвищення її кваліфікації. Частка галузей, які для виробництва продукції залучають низькокваліфіковану робочу силу, залишається домінуючою і складає 57,8% за 9 місяців 2009 р. На ці галузі припадає левова частка інвестицій в основний капітал (83,5%).

У 2009 році відбувається суттєве падіння обсягу інвестицій: їх зниження у II кварталі становило 57,8% у річному вимірі, у III – понад 56% (рис. 2). Основним джерелом інвестицій у 2009 р., як і в попередні періоди, були власні кошти підприємств і організацій, які становлять 63,3% від загального обсягу інвестицій в основний капітал. Знизилася роль другого за обсягами джерела фінансування інвестицій в основний капітал, а саме – банківського кредитування, з 17,3% у 2008 р. до 14,2% у 2009 р., унаслідок втрати банківською системою ліквідності під час фінансової кризи [14].

У свою чергу, інвестиції в основний капітал за рахунок коштів Державного бюджету у 2008 р. зростають до 11,6 млрд. грн., однак у 2009 р. вони знижуються майже удвічі – до 6,6 млрд. грн., що становить 4,4% усіх інвестицій в основний капітал. Зауважимо, що у 2009 р. капітальні видатки Державного бюджету профінансовано в обсязі 10,4 млрд. грн., що майже в 2,5 рази менше, ніж у 2008 р. До того ж частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків Державного бюджету постійно скорочується: 2007 р. – 14,9%, 2008 р. – 10,6%, 2009 р. – 4,3%, 2010 р. – 3,6% (у % до ВВП капітальні видатки Державного бюджету становлять: 2007 р. – 3,6%, 2008 р. – 2,7%, 2009 р. – 1,1%, 2010 р. – 0,8%) [15, с. 555].

Інвестиційна активність у 2010 році набула позитивної динаміки, здебільшого як за рахунок приватних інвестицій, так і за рахунок зростання державного фінансування – капітальні видатки було суттєво збільшено (на 71,2% у річному вимірі). Проте після падіння валового нагромадження основного капіталу на 4,1% за I півріччя 2010 року на кінець року відбулося його зростання на 2% в річному вимірі [14].

У свою чергу, галузева структура інвестицій в основний капітал не є оптимальною: інвестиції в основний капітал промисловості не дотягують навіть до половини обсягів усіх інвестицій (38%), тоді як вартість основних засобів промисловості є переважаючою, а сільське господарство, маючи надзвичайно потужний потенціал, фінансується незначною мірою (6%) [15].

Така ситуація на ринку інвестиційних ресурсів призводить до уповільнення розвитку інвестиційних процесів та зниження інвестиційної активності, що негативно відбивається на макростабільності та спричиняє глибокі структурні деформації й асиметрії у соціальному та економічному житті держави.

Згідно з даними офіційної статистики обсяг капітальних інвестицій в Україні у 2011 році становив

259932 млн. грн., 80,5% яких (209130 млн. грн.) було направлено в основний капітал підприємств та організацій, який є основним індикатором зростання економіки держави. Останні роки в Україні намічено тенденцію стабілізації та росту інвестиційної активності. Так, у 2011 році приріст інвестицій в основний капітал становив 122,4% у порівнянні з попереднім роком (129,8 % у порівнянні і з 2000 роком). При цьому у порівнянні з 1990 роком обсяг інвестицій в основний капітал – лише 60,8% [16].

Крім того інвестиції в основний капітал в 2011 року становили лише 15,9% ВВП країни (для порівняння у 2007 році – 26,2%), з погляду перспективності розвитку економіки держави цього недостатньо.

Державною цільовою програмою розвитку інвестиційної діяльності на 2011 – 2015 роки [17] визначено, що основними чинниками, які негативно впливають на інвестиційний клімат і зумовлюють високий ризик інвестування підприємств в Україні, є надто затяжний і непослідовний характер ринкового реформування економіки, правова, економічна й політична нестабільність, недосконала фінансово-кредитна і податкова система, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури, відсутність ринку землі, а також низький рівень сприяння органів місцевої влади у здійсненні інвестиційної діяльності на місцях.

Підтвердженням цьому є те, що за рейтингом Всесвітнього банку «Ведення бізнесу» Україна у 2010 р. займала 147 позицію із 183 країн, що досліджувались. Серед лідерів - Сінгапур, Нова Зеландія, Гонконг та США. Попереду України (на 141 місці) стоїть Гондурас. Естонія посіла 24 місце, Словаччина - 42, Білорусь -58, Польща - 72, Російська Федерація - 120.

Рейтинг «Ведення бізнесу» складається з 10 компонентів, за якими Україна займає відповідно 181 місце - «Оподаткування» та «Одержання дозволів на будівництво», 145 місце - «Ліквідація підприємств», 160 місце - «Реєстрація власності», 139 місце - «Міжнародна торгівля», 136 місце - «Реєстрація підприємств», 108 місце - «Захист інвесторів».

У рейтингу “Ведення бізнесу 2013” (Doing Business 2013) Україна не тільки покращила свої позиції на 15 пунктів (до 137 місця із 185 країн), а і увійшла до списку із 23 країн світу-найбільших реформаторів умов ведення бізнесу у 2011-2012 роках, які оцінює даний рейтинг.

Так, за I квартал 2013 року зростання капітальних інвестицій становило 3 % у річному вимірі. Частка кредитів банків як джерела фінансування капітальних інвестицій у цей період зросла майже вдвічі і становила 25 % (12,6 % – у I кварталі 2012 року). У номінальному вираженні кредити банків у структурі капітальних інвестицій збільшилися в 2,1 раза. Найбільші темпи приросту капітальних інвестицій були зафіксовані в переробній промисловості (12,8 %) та сільському господарстві (10 %).

Водночас несприятлива для українських виробників кон'юнктура світових товарних ринків об'єктивно позначалася на динаміці промислового

виробництва, обсяг якого в першому півріччі 2013 року зменшився на 5,3% порівняно з відповідним періодом минулого року.

Зокрема, низький зовнішній попит зумовив зменшення обсягів виробництва таких експортоорієнтованих галузей економіки, як металургія (на 7,6 %), машинобудування (на 13,3 %) та хімічна промисловість (на 19 %).

Зменшення обсягів промислового виробництва відповідним чином позначилося на динаміці реального ВВП, значення якого в I та II кварталах 2013 року становило “мінус” 1,1 % порівняно з відповідними періодами 2012 року.

Отже, що ми спостерігаємо, що не дивлячись на начебто «позитивні» тенденції в світових рейтингах, кількість капітальних інвестицій в економіку України зменшується, а інвестиційний клімат поступово, крок-за-кроком стає все не сприятливішим.

Так підтвердженням вище сказаного є дослідження інвестиційного клімату в Україні Європейською Бізнес Асоціацією згідно якого було здійснено опитування 105 керівників компаній-членів Асоціації з метою визначення індексу інвестиційної привабливості – оцінки інвестиційної привабливості України, що ґрунтується на регулярному моніторингу бізнес-клімату першими особами компаній-членів Асоціації.

Індекс інвестиційної привабливості розраховується як середнє арифметичне оцінок п'яти запитань:

1. Як Ви оцінюєте інвестиційний клімат в Україні?
2. Як Ви оцінюєте поточний інвестиційний клімат для Вашої компанії у порівнянні з попередніми трьома місяцями?
3. Які Ваші очікування щодо інвестиційного клімату в Україні на наступні три місяці?
4. Чи прибутковим, на Ваш погляд, буде для нових учасників ринку інвестування в Україні протягом наступних трьох місяців?
5. Які Ваші очікування щодо бізнес-середовища у Вашій основній галузі діяльності на наступні три місяці?

Так за результатами опитувань можна прослідкувати (рис. 3), що у 3-му кварталі 2013 р., після майже дворічних стабільно низьких експертних оцінок відбувається зріст індексу інвестиційної привабливості, що здебільшого пов'язують з підготовка до підписання Україною Угоди про Асоціацію з ЄС . Те, що ці очікування бізнесу не справдилися, призвело до суттєвого падіння індексу у 4-му кварталі цього ж року, до найнижчого рівня за всю історію його вимірювання – 1,81. Очікування на перший квартал 2014 року є також негативними, експерти вважають, що інвестиційний клімат в Україні буде й далі погіршуватися.

Серед основних причин негативних змін в інвестиційному кліматі протягом останніх 3 місяців 2013 року опитані респонденти зазначають (рис. 4).

Отже, одними із головних негативних змін у 4 кварталі 2013 року стали – відмова України від підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, пов'язані з цим

політична нестабільність, економічні ризики, в тому числі очікування падіння національної валюти.

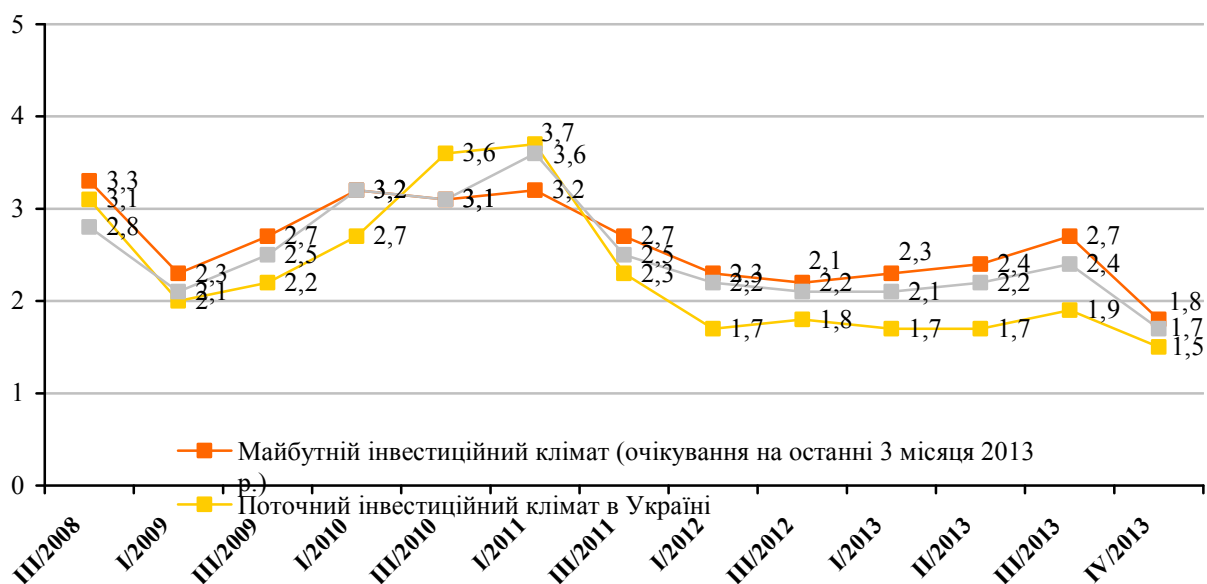

Рис. 3 Динаміка індексу інвестиційної привабливості України 2008-2013 рр. [18]

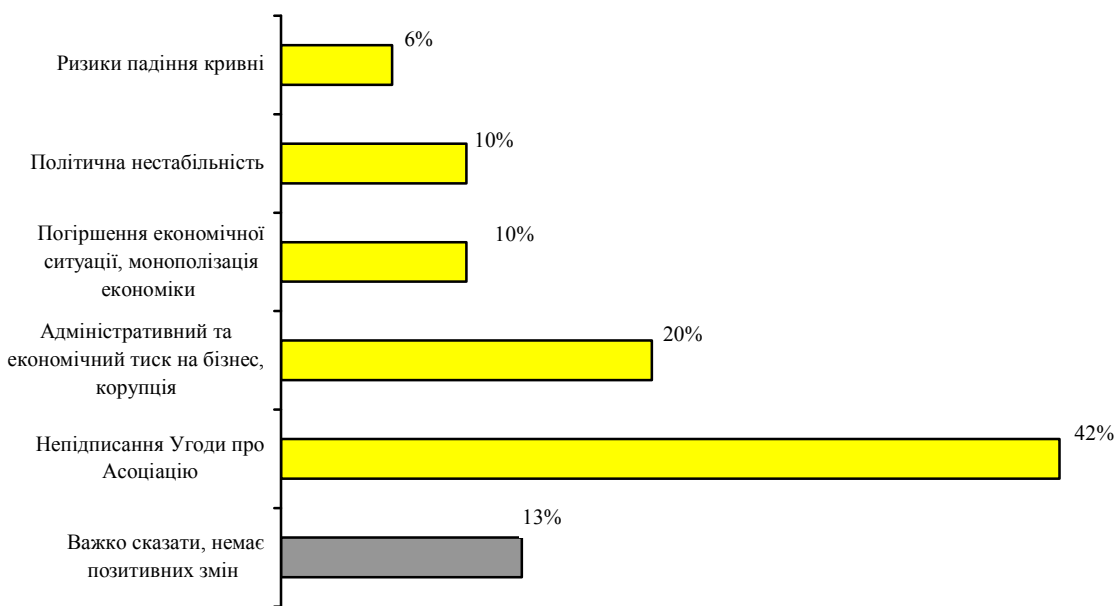

Рис. 4 Причини негативних змін в інвестиційному кліматі протягом останніх 3 місяців 2013 р. [18]

Також зберігається негативний контекст в умовах ведення бізнесу: адміністративний та економічний тиск на бізнес, корупція, відсутність інвестицій в економіку, правова незахищеність бізнесу.

ВИСНОВОК

Отже, варто відзначити, що інвестори зацікавлені у вкладенні грошових коштів в економіку України, проте наявність великої кількості стримуючих факторів таких як: непрогнозована інфляція, наявність тіньової економіки, недосконалість законодавчої бази, податковий тягар

та інше не сприяє поживленню інвестиційної діяльності в Україні.

Так, державним агентством України з інвестицій та розвитку була розроблена концепція Державної цільової програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки [17], в якій зазначені певні шляхи і способи розв'язання проблем, такі як:

1) покращання інвестиційного клімату; створення умов для переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки через удосконалення законодавства, спрямованого на активізацію інвестиційної діяльності; зняття перешкод і стимулювання залучення інвестицій;

2) удосконалення методології розробки та оцінювання інвестиційних проєктів;

3) розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури;

4) забезпечення ефективності та прозорості функціонування механізмів державно-приватного партнерства (концесії, спільна діяльність, угоди про розподіл продукції тощо).

Проте, як показує проведений нами аналіз інвестиційної діяльності за 1991-2013 рр. починати все ж таки необхідно, насамперед, з: 1) стабілізації політичної, економічної ситуації у країні; 2)

забезпечення правового захисту інвесторам та бізнесу загалом; 3) ліквідації адміністративного та економічного тиску на бізнес.

І саме комплексне використання всіх цих заходів може забезпечити ефективність інвестиційної діяльності України в майбутньому.

Виходячи з висновків варто окреслити, що перспективи подальших досліджень полягатимуть у визначенні інструментарію оцінювання стримуючих факторів, що виступатимуть загрозою для майбутніх інвестицій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національний інвестиційний потенціал як фундамент економічного зростання в Україні / О. Белов, М. Ломанн, Я. Жаліло та ін. – К. : НІСД, 2001. – 96 с.
2. Статистичний щорічник України за 1996 рік / Держкомстат України. – К. : Укр. енциклопедія, 1997. – 618 с.
3. Герасимчук М. Джерела і структура капітальних вкладень / М. Герасимчук // Економіка підприємства. – № 12. – 1998. – С. 16–24.
4. Національні заощадження та економічне зростання / за редакцією Б. Є. Кваснюка. – К. : «МП Леся», 2000. – 304 с.
5. Гейць В. М. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / за ред. Гейця В. М. – Київ : Ін-т. екон. прогноз., 2000. – 432 с.
6. Шинкарук Л. В. Нагромадження основного капіталу: теорія, аналіз та тенденції розвитку в Україні : монографія / Л. В. Шинкарук. – К., 2006. – 393 с.
7. Сайт національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
8. Шкварчук Л. О. Аналіз джерел формування основного капіталу підприємств України / Л. О. Шкварчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.7. – С. 219–224.
9. Карковська В. Я. Залучення заощаджень в інвестиційний процес економіки України / В. Я. Карковська // Гроші, фінанси і кредит. – 2009. – С. 156–161.
10. Горячук В. Ф. Нагромадження основного капіталу України та державне регулювання цим процесом / В. Ф. Горячук // Теорія та практика державного управління. – 2010. – Вип. 2(29). – С. 58–65.
11. Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку : експертна доповідь / за заг. ред. Ю. Г. Рубан. – К. : НІСД, 2007. – 256 с.
12. Показники економічного та соціального розвитку України за 2008 рік : [аналітична доповідь]. – К. : Відділ оперативних інформаційних ресурсів Міністерства економіки України, 2009. – 19 січня. – С. 1–4.
13. Макроекономічний огляд (листопад 2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
14. Спасів Н. Я. Асиметрії інвестиційної діяльності в світлі кумулятивного ефекту фінансової кризи / Н. Я. Спасів, В. А. Дідик, О. Я. Спасів // Наукові записки. Серія «Економіка». – Острог, 2011. – Випуск 16. – С. 551–556.
15. Аналіз капітальних інвестицій // Банковский аудитор. – № 10(157). – 2009. – С. 6–7.
16. Капітальні інвестиції в Україні у 2007 - 2011 роках. Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/2>.
17. Концепція Державної цільової програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011 – 2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://in.ukrproject.gov.ua/index.php?get=564&id=2548>.
18. ЕВА investment attractiveness index [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.eba.com.ua/en/about-eba/indices/investment-attractiveness-index>

Одержано 07.03.2014 р.